

Oponentský posudek bakalářské práce:

A. Diabola: Subsystem náboženství u N. Luhmanna

(FHS UK, červenec 2013)

Student si zvolil téma právě tak zajímavé jako náročné a obtížné. Luhmannova teorie společnosti a jejích subsystemů je zajímavá právě svou obecností a snaží se dokonce plynule navázat na Maturanovu biologickou teorii autopoietických systémů. Za tuto ambici ovšem Luhmann platí dosti vysokou cenu: jeho způsob uvažování je jednak velmi neobvyklý, jednak mimořádně abstraktní. Jeho knihy o náboženství jako subsystemu společnosti, jimž se předložená práce věnuje, jsem bohužel nečetl a znám jen její obecné podání a aplikace na jiné oblasti, včetně biologického přesahu. S touto výhradou se nicméně pokusím práci zhodnotit.

Práce má přiměřený rozsah, pečlivě cituje poměrně rozsáhlou relevantní literaturu, převážně německou a anglickou, a to jak Luhmannovy spisy, tak sekundární literaturu, která se snaží přístup k jeho teorii usnadnit. Oceňuji, že je opatřena anglickým resumé (i když s chybami) a zejména, že se student pokusil Luhmanna nejen referovat, ale také pochopit.

Úkolem oponenta je ale především upozornit na nedostatky práce. Autor často zápasí s gramatikou (interpunkce, vybočení z vazby, místy pravopisné chyby) i s českou stylistikou. Příklad krkolomné věty: "... téma zúžím právě na společnost, která bude částečně samostatným, částečně na subsystem náboženství, který se v ní vydiferencoval (Ausdifferenzierung), dále zúženým tématem." (Str. 7) "Peripetie" místo "periferie" (str. 12) může být jen překlep a "potencionálně" místo správného "potenciálně" je už dnes běžný anglicismus. Další chyby se týkají terminologie: "*Blind spot*" je česky slepá skvrna (str. 23), místo "nesvětová strana" by asi bylo lépe "nesvětská", "sakramenty" jsou svátosti (str. 36), "boží mše" (str. 37) je česky nemožné.

Na řadě míst je výklad pojmů nejasný nebo úplně chybí: např. „Řečeno jinými slovy, náboženství nese zodpovědnost za to, že člověk dokáže události strpět, že všechny typizace, všechny sebeidentifikace, všechny kategorizace jsou reduktivní a lze je vyvracet" (možná i neobratný překlad, str. 32). Podobně "analytické >přístupy odstupů<" (str. 25), pojmy "*unmarked space X unmarked state*" (str. 21) nebo vysvětlení *out-sourcing* (str. 35).

Na několika místech se mi zdá, že autorovo pochopení není dostatečně přesné nebo je nedokázal dobře vyjádřit. Tak základní pojem autopoiesis neznamná každou "sebereferenčně uzavřenou operaci", ale jen takovou, která tvoří či zanechává trvalejší strukturu (str. 10). Na str. 11 autor cituje Luhmannovu definici společnosti jako "nejširšího celku všech komunikací, za jehož hranicí nejsou komunikace", pro lepší pochopení však měl ocitovat i důležitá následující slova "nýbrž události jiného druhu".

Jak jsem už řekl, velmi oceňuji, že se student pokusil Luhmannův výklad náboženství pochopit, vyjádřit vlastními slovy a dokonce domyslet vlastní interpretaci. Právě proto však pokládám za nutné zhodnotit i Luhmannovy názory na náboženství, soudě podle autorova výkladu místy až překvapivě povrchní a "eurocentrické". Na rozdíl od

jeho velmi fundovaného výkladu práva nebo médií, zde Luhmann patrně nerozlišuje ani mezi náboženstvím a vírou, což je fenomén výlučně monoteistický. Že by se "sémantika víry" dala vyjádřit dvojicí "duše a tělo" je přinejmenším pochybné, protože se týká jen určité dobové interpretace křesťanství (např. v židovství se tento postoj nikdy neujal). Definice (str. 21) náboženství jako "zacházení s tím, co žádným způsobem není v naší dispozici" je oproti tomu skutečně zajímavá, i když poněkud jednostranná: náboženství s tím totiž "nezachází", nýbrž o to prosí a za to děkuje.

Zato výklad o Bohu jako "pozorovateli" (str. 23) je ovšem zásadně mylný a patrně i překračuje kompetenci sociologa: Bůh není instituce ani subsystém společnosti. Bůh je v monoteistických náboženstvích uctíván jako původce či stvořitel světa, života i člověka, který v něm neustále působí, protože mu na něm krajně záleží. Odtud plyne i paradox Luhmannovy teorie náboženství: pokud "Bůh stojí nad všemi pozorovateli" (str. 39) - jen sám Luhmann stojí i nad ním a domnívá se, že ho "pozoruje" - místo aby se podle své teorie omezil na "pozorování pozorovatelů". Protože (spolu s jistými proudy novověkého křesťanství) ignoruje zásadní prvek Stvoření, může náboženství považovat za pouhý výklad či legitimaci "kontingentního" světa. Ve skutečnosti se jedná o lidskou odpověď na krajně "nepravděpodobné" fenomény života a světa, které monoteistická náboženství chápou jako dary či dědictví, s jejichž užíváním člověk přebírá velkou odpovědnost. Tentýž zásadní omyl se projevuje i v Luhmannově prezíravém výkladu morálky (např. v *Paradigm lost*), kterou podle něho v moderní době plně nahrazuje právo. To jsou ovšem námitky vůči Luhmannovi, nikoli vůči předložené práci - leda jako podněty pro autorovu další práci

Přes uvedené výhrady práci pokládám za **velmi dobrou** a rozhodně **doporučuji** k obhajobě.

V Praze 21.7.2013

Prof. Jan Sokol